

Limity právní ochrany environmentálních aktivistů

Eva Balounová*

Abstrakt: Tento článek představuje nástroje právní ochrany obránců lidských práv, zejména konkrétně environmentálních aktivistů – nazývaných v právních nástrojích jako obránci lidských práv v ochraně životního prostředí (z anglického *environmental human rights defenders*) či environmentální obránci (z anglického *environmental defenders*). Při vědomí odlišnosti situace v České republice od situace v západní Evropě a Spojených státech, ale i v zemích tzv. globálního Jihu tento článek nemá ambice debatovat o adekvátnosti různých forem zapojení těchto obránců, jako je např. přímá environmentální akce, v porovnání s klimatickou a environmentální krizí a nedostatečnou reakcí na ni, ať již ze strany politických představitelů, stávajících právních nástrojů, či dokonce fosilního průmyslu. Tento článek se snaží být příspěvkem do debaty pouze v tom smyslu, že analyzuje právní ochranu, kterou environmentální aktivisté požívají zejména se zaměřením na jejich definici a podmínku znaku nenásilnosti. Konkrétně je podrobněji analyzována Deklarace OSN o obráncích lidských práv, Aarhuská úmluva a Úmluva z Escazú. V další části je věnována pozornost soudním řízením, kterým mohou environmentální aktivisté čelit a formám obrany proti těmto řízením či přímo v nich [specificky obrana proti tzv. strategickým žalobám proti účasti veřejnosti (SLAPPs) a obhajoba na základě krajní nouze].

Klíčová slova: environmentální aktivisté, obránci lidských práv, environmentální obránci, strategické žaloby proti účasti veřejnosti, klimatická krajní nouze, klimatičtí aktivisté

Úvod

V současné době se pozornost médií zaměřuje zejména na tzv. klimatické aktivisty, které bychom mohli definovat jako obránce lidských práv v oblasti životního prostředí,¹ kteří jsou přímo zaměřeni na problematiku klimatu, respektive poukazují na klimatickou krizi a její neadekvátní řešení a požadují v tomto větší úsilí zejména ze strany politických představitelů,² případně poukazují na chování fosilního průmyslu apod.³ Klimatické hnutí využívá širokou paletu nástrojů, které dobře ilustrují možnosti občanské společnosti: klimatickou litigaci, tedy žaloby namířené např. proti státům či obchodním korporacím, demonstrace, ale i tzv. přímé akce,⁴ k nimž se otevřeně hlásí např. Extinction Rebellion

* JUDr. Eva Balounová, Ph.D., LL.M., CLASS – Centrum pro klimatické právo a udržitelnost Ústav státu a práva Akademie věd ČR. E-mail: eva.balounova@ilaw.cas.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2551-0272>. Tento článek vznikl jako součást řešení projektu Ústavu státu a práva AV ČR *Právo ochrany klimatu* podpořeného v rámci prémie Lumina quaeeruntur udělené Akademií věd ČR.

1 Klimatická krize může mít dopad na různá lidská práva, nejen do práva na příznivé životního prostředí. Ovšem tradičně je ze skupiny obránců lidských práv vydělována skupina obránců lidských práv v životním prostředí, kam lze řadit i klimatické aktivisty.

2 K tomuto např. ROCKSTRÖM, Johan – GUPTA, Joyeeta – QIN, Dahe et al. Safe and Just Earth System Boundaries. *Nature*. 2023, Vol. 619, nebo LIU, Zhu – DENG, Zhu – DAVIS, Steve et al. Monitoring Global Carbon Emissions in 2022. *Nature Reviews Earth and Environment*. 2023, Vol. 4.

3 Ke strategiím fosilního průmyslu v kontextu environmentálních obránců např. NOSEK, Grace The Climate Necessity Defense: Protecting Public Participation in the U.S. Climate Policy Debate in a World of Shrinking Options, *Environmental Law*. 2019, Vol. 49, No. 1, v českém prostředí také studie Vojtěcha Pecky, např. PECKA, Vojtěch. *Továrna na lži: Výroba klimatických dezinformací*. Praha: Alarm a Utopia libri, 2023.

4 K různým novým i starším formám protestu klimatického hnutí např. analýza DE MOOR, Joost – DE VYDT, Michiel –

(XR), kteří ji definují jako „nenásilnou přímou akci, jinak řečeno občanskou neposlušnost, která je záměrným symbolickým porušením zákona, jehož cílem je přitáhnout pozornost k určitému společenskému tématu, konkrétně v tomto případě změně klimatu.“⁵ XR přitom zdůrazňuje, že se striktně drží nenásilí. Ty, kdo využívají těchto nástrojů, označujeme zpravidla jako environmentální aktivisty či environmentální obránce, v rámci OSN je používán pojem obránců lidských práv v ochraně životního prostředí.⁶ Je zřejmé, že politický aktivismus lze považovat za jeden z fenoménů konsolidované občanské společnosti, která je dnes považována za jednu z podmínek stability fungujících demokratických režimů,⁷ přispívá ke globální udržitelnosti a ochraně lidských práv⁸ a požívá právní ochrany.

Ukazuje se ovšem, že podmínka nenásilné formy těchto činností může být vykládána různě. Zcela určitě je všemi akterý chápána jako zákaz fyzického napadení jiné osoby, ohledně majetku ovšem není situace tak jasná. Císař vyděluje pět typů politického aktivismu: starý participační aktivismus, nový transakční aktivismus, nový radikální aktivismus, občanská sebeorganizace a epizodická masová mobilizace, přičemž nový transakční aktivismus se vyznačuje „mnoha událostmi s málo účastníky“ a nový radikální aktivismus „malým počtem účastníků a militantními strategiemi“.⁹ Právě tyto dva typy považuje Novák za relevantní pro diskuzi o tzv. přímé akci v environmentálním hnutí, přičemž upozorňuje na odlišnost environmentálního hnutí v České republice od hnutí v západní Evropě či Spojených státech.¹⁰ Přímou akci pak částečně ztotožňuje s pojmem občanská neposlušnost, kterou lze definovat jako „veřejný, nenásilný, vědomý a politický akt protestu proti zákonu, obvykle provedený s cílem změnit zákon nebo politiku vlády“. Jako významný prvek označuje striktní nenásilnost, která se zpravidla prosazuje i vůči majetku. Naproti tomu stojí anarchistická přímá akce, kterou lze označit také jako politický odboj nebo odpor.¹¹ Za charakteristické pro environmentální přímou akci označuje právě to, že vycházela z radikální opozice vůči „základním hodnotám kapitalistické a průmyslové společnosti, jako je upřednostňování zisku, posvátnost soukromého majetku či ekonomický růst.“ Naproti tomu ve Spojených státech amerických je občanská neposlušnost chápána jako

UBA, Katrin – WAHLSTRÖM, Mattias. New Kids on the Block: Taking Stock of the Recent Cycle of Climate Activism, *Social Movement Studies*. 2020, Vol. 20, No. 5.

⁵ Proč XR dělá nenásilné přímé akce? In: *Extinctionrebellion* [online]. 25. 10. 2019 [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <<https://www.extinctionrebellion.cz/aktuality/2019/10/25/proc-xr-dela-nenasilne-prime-akce/>>.

⁶ V českém jazyce jsou používány pojmy obránce, obhájce, ochránce či zastávce alternativně, v poslední době se prosazuje termín obránce.

⁷ CÍSAŘ, Ondřej. *Politický aktivismus v České republice. Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 29–30.

⁸ SCHEIDEL, Arnim – DEL BENE, Daniela et al. Environmental Conflicts and Defenders: A Global Overview. *Global Environmental Change*. 2020, Vol. 63; Rezoluce Rady OSN pro lidská práva ze dne 21. března 2019, A/HRC/RES/40/11. In: *United Nations Digital Library* [online]. Dostupné z: <<https://digitallibrary.un.org/record/3804641?ln=en>>. V tomto kontextu lze také připomenout uznání práva na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí: Rezoluce Valného shromáždění OSN ze dne 26. července 2022, A/76/L.75. In: *United Nations Digital Library* [online]. Dostupné z: <<https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en>>.

⁹ CÍSAŘ, Ondřej. *Politický aktivismus v České republice. Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*, s. 32–33.

¹⁰ NOVÁK, Arnošt. Česká environmentální přímá akce v mezinárodním kontextu. *Mezinárodní vztahy*. 2013, roč. 48, č. 3, s. 89–91.

¹¹ Ačkoliv Rausch chápe přímou a nepřímou občanskou neposlušnost odlišně. Viz RAUSCH, Joseph. The Necessity Defense and Climate Change: A Climate Change Litigant's Guide. *Columbia Journal of Environmental Law*. 2019, Vol. 44, No. 2, s. 567. Dále viz *Proč XR dělá nenásilné přímé akce?*.

nelegální protest,¹² jehož znakem je nenásilnost a zahrnuje i formy protestu, jako je bránění vstupu do budovy, rušení organizované akce nebo i poškození cizí věci. Tyto činnosti jsou ovšem protiprávní, aktéři tudíž mohou čelit navazujícímu řízení. Je ovšem otázkou, zda potrestání takového jednání může naplnit znaky porušení ochrany environmentálních obránců. Stejně tak není zcela jasné, zda je podmínka nenásilí součástí definičních znaků environmentálních aktivistů v různých mezinárodních nástrojích na jejich ochranu. Zahraniční odborná literatura však již začíná podrobovat různé formy přímé environmentální akce zejména ze strany klimatických aktivistů analýze, zda podléhají právní ochraně, či zda je možné je postihnout zpravidla podle příslušných předpisů trestního práva.¹³ Snahou tohoto článku je tyto úvahy zprostředkovat i českému publiku.¹⁴ Tento článek proto analyzuje mezinárodní právní nástroje zaměřené přímo na ochranu environmentálních obránců a zejména se věnuje jejich definici v rámci těchto nástrojů s důrazem na podmínku použití pouze nenásilných prostředků. Konkrétně je potom věnována větší pozornost dvěma možným řízením proti environmentálním aktivistům: zneužívajícímu občanskoprávnímu řízení, které mnohdy může mít pouze účel odstrašit od těchto akcí, a trestnímu řízení, které naopak může být klimatickými aktivisty využito k poukázání na klimatickou krizi obhajobou krajní nouze (či pouze důsledkem přímé akce).¹⁵ Poslední kapitola shrnuje postoje k možnostem ochrany či ospravedlnění projevů občanské neposlušnosti současných klimatických aktivistů.

1. Hrozby, kterým čelí environmentální obránci

Situace obránců lidských práv (v ČR někdy také označovaných jako lidskoprávní aktivisté) se celosvětově zhoršuje. Podle organizace Front Line Defenders bylo v roce 2022 zavražděno nejméně 401 obránců lidských práv (což představuje zhoršení oproti 358 případům v roce 2021).¹⁶ Jako nejnebezpečnější oblast je uváděna Latinská Amerika, vraždy aktivistů však byly zaznamenány celkem v 26 státech včetně Ukrajiny a zpráva upozorňuje na zhoršení bezpečnostních podmínek v Rusku od počátku ruské invaze na Ukrajinu v únoru roku 2022.¹⁷ Jako nejohroženější skupina jsou označováni právě aktivisté chránící půdu, životní prostředí a práva původních obyvatel (environmentální obránci jsou obětmi v 48 % případů vražd), nejhorší situace je v Kolumbii. Vraždy environmentálních obránců se objevují i v zemích globálního Severu.¹⁸ Např. v lednu roku 2023 světem otřásl zabití

¹² RAUSCH, Joseph. *The Necessity Defense and Climate Change*.

¹³ WEBER, Teresa. Are Climate Activists Protected by the Aarhus Convention? A Note on Article 3(8) Aarhus Convention and the New Rapid Response Mechanism for Environmental Defenders. *Review of European, Comparative & International Environmental Law (RECIEL)*. 2022, Vol. 32, No. 1.

¹⁴ K podobám klimatického hnutí v ČR např. NOVÁK, Arnošt. Více než jen klima: vynalézání socio-ekologické transformace. *Sedmá generace*. 2023, č. 5.

¹⁵ Ovšem v poslední době dochází ke zpřísňování trestů a situace se mění, viz GAYLE, Damien – TAYLOR, Matthew – NIRANTAJ, Ajit. Human Rights Experts Warn against European Crackdown on Climate Protesters. In: *The Guardian* [online]. 12. 10. 2023 [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/environment/2023/oct/12/human-rights-experts-warn-against-european-crackdown-on-climate-protesters>>.

¹⁶ FRONT LINE DEFENDERS. *Global Analysis 2022*. Dublin – Brussels: Front Line Defenders, 2023. Dostupné z: <https://www.frontlinedefenders.org/sites/default/files/1535_fld_ga23_web.pdf>.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ GLOBAL WITNESS. 133 Land and Environmental Defenders Were Killed between 2012 and 2021. In: *Global Witness* [online]. [cit. 2023-09-25]. Dostupné z: <<https://www.globalwitness.org/en/campaigns/environmental-activists/numbers-lethal-attacks-against-defenders-2012/>>.

venezuelského eko-aktivisty Manuela Estebana Paez Terána, který protestoval proti výstavbě tréninkového centra policie ve Spojených státech amerických. Podle *Guardianu* se jedná o prvního environmentálního aktivistu v moderní historii Spojených států amerických zastřeleného policií během protestu; vyšetřování události však ještě nebylo uzavřeno.¹⁹

Špatné podmínky pro environmentální aktivisty zdaleka nejsou problémem několika posledních let.²⁰ Michel Forst ve své zprávě uvádí, že v roce 2015 byli v průměru zavražděni 3 environmentální aktivisté týdně.²¹ John Knox v letech 2002 až 2013 uvádí minimálně 908 vražd environmentálních aktivistů (nejvíce v Brazílii a Hondurasu). Jako důvod této situace uvádí Knox 3 faktory: narůstající poptávku po těžbě a využívání přírodních zdrojů; nedostatek politické moci a právního uznání skupin, které jsou často touto poptávkou nejvíce zasaženy, a slabé nebo zkorumpované právní instituce, které vytvářejí kulturu beztrestnosti.²²

Přitom podle Knoxe připadá na každého zabitého environmentálního obránce 20 až 100 dalších, kteří jsou obtěžováni, zadržováni či žalováni.²³ Mezi nejčastější odrazující a zastrahující nástroje patří zatčení a zadržení, žaloby, fyzické napadení, hrozba smrti a dohled.²⁴ Uvádí se, že proti environmentálním obráncům jsou často využívány tzv. strategické žaloby proti účasti veřejnosti (SLAPPs),²⁵ stále častější jsou také útoky prostřednictvím digitálních technologií – od kyberšikany po napadení účtů na sociálních sítích.²⁶ Proti aktivistům může být také využívána snaha o přehnanou kriminalizaci předmětného jednání,²⁷ označování nenásilných protestů jako terorismus apod.²⁸ Tyto snahy samozřejmě mohou být úzce provázány s již zmíněnými taktikami fosilního průmyslu. I v České republice byly zaznamenány případy vyhrožování, policejní šikany či vleklých soudních sporů při hledání nápravy.²⁹ Bělorusko v souvislosti se svými aktivitami spočívajícími v pronásledování a obtěžování environmentálních obránců dokonce odstoupilo od Aarhuské úmluvy (viz dále).

¹⁹ PRATT, Timothy. 'Assassinated in Cold Blood': Activist Killed Protesting Georgia's 'Cop City'. In: *The Guardian* [online]. 21. 1. 2023 [cit. 2023-09-24]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/us-news/2023/jan/21/protester-killed-georgia-cop-city-police-shooting>>.

²⁰ Český problematiku popisuje také ŽÁKOVSKÁ, Karolína. Ochrana životního prostředí jako lidskoprávní bojště současnosti. In: *Výzkumné centrum pro lidská práva* [online]. 1. 11. 2019 [cit. 2023-11-21]. Dostupné z: <<https://www.vclp.cz/news/ochrana-zivotniho-prostredi-jako-lidskopravni-bojiste-soucasnosti/>>.

²¹ FORST, Michel. Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights Defenders, A/71/281. In: *United Nations Digital Library* [online]. 3. 8. 2016. Dostupné z: <<https://digitallibrary.un.org/record/840291>>.

²² KNOX, John H. Environmental Human Rights Defenders A Global Crisis. Universal Rights Group: 2017, s. 12. Dostupné z: <<https://leap.unep.org/sites/default/files/2020-09/EHRDs-spread.pdf>>.

²³ UN ENVIRONMENT PROGRAMME. Who Are Environmental Defenders. In: *UNEP* [online]. 2018 [cit. 2023-09-22]. Dostupné z: <<https://www.unenvironment.org/explore-topics/environmental-rights-and-governance/what-we-do/advancing-environmental-rights/who>>. K aktuální situaci ohledně trestání aktivistů viz také GAYLE, Damien – TAYLOR, Matthew – NIRANTAJ, Ajit. *Human Rights Experts Warn against European Crackdown on Climate Protesters*.

²⁴ FRONT LINE DEFENDERS. *Global Analysis 2022*.

²⁵ Např. v Bosně a Hercegovině. *Ibidem*, s. 15.

²⁶ Např. časté útoky na švédskou klima aktivistku Gretu Thunberg.

²⁷ Na riziko takových snah poukazuje již NOSEK, Grace. *The Climate Necessity Defense*, ale nebezpečí je stále aktuální.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Těžký život ekologických aktivistů: od roku 2022 jich bylo zavražděno 1176. In: *Ekolist* [online]. 20. 9. 2016 [cit. 2023-09-21]. Dostupné z: <<https://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/tezky-zivot-ekologickych-aktivistu-od-roku-2002-jich-bylo-zavrazdeno-1176>>.

2. Právní nástroje ochrany environmentálních obránců

Právní úpravu zaručující výkon veřejného politického aktivismu v oblasti práva životního prostředí můžeme dělit na obecnou v rámci obecných standardů ochrany základních práv a svobod, tj. např. lidskoprávní úmluvy nebo v určitých případech právní nástroje ochrany uprchlíků nebo dětí,³⁰ a zvláštní, která se přímo zaměřuje na ochranu obránců lidských práv, případně obránců environmentálních práv. Nenásilné aktivity environmentálních aktivistů jsou samozřejmě zaručeny a chráněny národními ústavami a obecně v rámci ochrany základních lidských práv a svobod, tj. v evropském prostoru např. Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, která explicitně zaručuje právo na svobodu myšlení, projevu, shromažďování a sdružování a rovněž zákaz diskriminace při užívání práv a svobod přiznaných úmluvou.³¹

Zvláštní ochrana může být poskytnuta nástroji k ochraně obránců lidských práv (např. v rámci Deklarace OSN o obráncích lidských práv, která poskytuje ochranu obráncům lidských práv v ochraně životního prostředí) nebo nástroji přímo k ochraně obránců environmentálních práv (Aarhuská úmluva, Úmluva v Escazú, které poskytují ochranu environmentálním obráncům), přičemž odborná literatura poukazuje na to, že v rámci ochrany poskytované přímo environmentálním aktivistům bude pravděpodobně prostor pro širší výklad pojmů v souvislosti s podmínkou nenásilnosti jednání.³² Do skupiny zvláštních nástrojů lze zařadit také vodítka vydávaná v rámci vnějších vztahů a diplomatických aktivit některých států (např. Švýcarsko, EU).³³ Problematice obránců lidských práv se věnuje i Evropská unie, konkrétně Evropský parlament ve svých usneseních opakovaně vyjádřil uznání obráncům lidských práv a vyzval k jejich důslednější a systematické ochraně v Evropské unii,³⁴ přičemž ve svých pozdějších usneseních explicitně zmiňuje právě environmentální obránce.³⁵

2.1 Ochrana v rámci Deklarace OSN o obráncích lidských práv

Na půdě OSN byla v roce 1998 přijata Valným shromážděním Deklarace OSN o právu a povinnosti jednotlivců, skupin a společenských orgánů prosazovat a chránit všeobecně

³⁰ Ačkoliv konkrétně v těchto dvou oblastech jsou v souvislosti s ochranou environmentálních aktivistů identifikovány velké mezery. Např. JONES, Martin. Protecting Human Rights Defenders at Risk: Asylum and Temporary International Relocation. *The International Journal of Human Rights*. 2015, Vol. 19, No. 9 nebo KIRK, Tracy. Children as Human Rights Defenders: A Participatory Approach. *Edinburgh Law Review*. 2019, Vol. 23, No. 3.

³¹ A toto vykládá široce, tj. podle judikatury nemusí dojít k porušení práva zaručeného Úmluvou, aby byl aplikován čl. 14. Viz WEBER, Teresa. *Are Climate Activists Protected by the Aarhus Convention?*, s. 70.

³² Viz *Ibidem*.

³³ FEDERAL DEPARTMENT OF FOREIGN AFFAIRS. *Swiss Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders*. Bern: Federal Department of Foreign Affairs, 2013, via BENNETT, Karen – INGLETION, Danna – NAH, Alice M. – SAVAGE, James. Critical Perspectives on the Security and Protection of Human Rights Defenders. *International Journal of Human Rights*. 2015, Vol. 19, No. 7, a Zajištění ochrany – obecné zásady Evropské unie týkající se ochránců lidských práv. In: *mzv.cz* [online]. [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <https://www.mzv.cz/file/432199/Ochranci_lidskych_prav.pdf>. Případně BENNETT, Karen. European Union Guidelines on Human Rights Defenders: A Review of Policy and Practice towards Effective Implementation. *The International Journal of Human Rights*. 2015, Vol. 19, No. 7.

³⁴ Např.: Usnesení Evropského parlamentu ze dne 17. června 2010 o politikách EU ve prospěch zastánců lidských práv (2009/2199(INI)) nebo Usnesení Evropského parlamentu ze dne 16. března 2023 o obecných zásadách EU týkajících se obránců lidských práv (2021/2204(INI)).

³⁵ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 19. května 2021 o dopadech změny klimatu na lidská práva a úloze ochránců životního prostředí v této oblasti (2020/2134(INI)).

uznávaná lidská práva a základní svobody (zkráceně jako deklarace o obráncích lidských práv).³⁶ K přijetí této deklarace o dvaceti člancích došlo po dlouhých čtrnácti letech vyjednávání.³⁷ Ačkoliv je deklarace právně nezávazná, vychází z lidských práv, která jsou zakotvena a zaručena prostřednictvím jiných instrumentů – právně závazných mezinárodních úmluv, např. prostřednictvím Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Deklarace tedy nevytváří žádná nová lidská práva, ale potvrzuje práva, která jsou klíčová pro obranu lidských práv.³⁸ Přesto je deklarace označována za milník v ochraně obránců lidských práv a od jejího vzniku se vyvinuly určité principy.³⁹ Ustanovení deklarace lze rozdělit do tří skupin: práva a ochrana, které náleží obráncům lidských práv; tomu odpovídající povinnosti států; a ustanovení věnující se povinnostem pro všechny osoby a zvláště pak pro ty, které mohou v rámci jejich profesní činnosti ovlivnit lidská práva jiných osob (např. právníci). Ty musí práva obránců lidských práv respektovat (čl. 11).

Ačkoliv samotná deklarace neobsahuje definici obránce lidských práv, užívaná definice je odvozena od jejího článku 1, který stanovuje, že „každý má právo sám nebo ve spolupráci s druhými prosazovat ochranu a dodržování lidských práv na národní i mezinárodní úrovni“. Obránci lidských práv se tak rozumí jednotlivci, skupiny a společenské orgány, již podporují a chrání všeobecně uznávaná lidská práva a svobody, včetně právníků, novinářů, aktivistů, odborářů, protestujících, studentů nebo učitelů a dalších osob (anglicky *human rights defenders*).⁴⁰ Definice obránce lidských práv požívajících ochrany podle deklarace byla v průběhu času zpřesňována např. Factsheetem č. 29, který uvádí tři minimální standardy vyžadované pro naplnění definice obránce lidských práv: osoba přijímá univerzálnost lidských práv; její argumenty spadají do oblasti lidských práv; a aktivity osoby lze označit jako nenásilné (anglicky *peaceful action*). Navzdory tomuto zpřesnění však přetrvávají některé nejasnosti, např. jak se prokáže znalost a respekt osoby k univerzálnosti lidských práv? Existují proto návrhy, aby se definice posunula od identity k činům,⁴¹ a objevuje se i kritika celého mechanismu z důvodu nerovnoměrnosti a nekonzistentnosti poskytované ochrany.⁴²

V roce 2000 byl Radou OSN pro lidská práva zřízen úřad zvláštního zpravodaje pro obránce lidských práv. Od roku 2020 je zvláštní zpravodajkou Mary Lawlor z Irska, v letech 2014 až 2020 jím byl Michel Forst. Kromě toho Rada OSN pro lidská práva zřídila v roce 2012 mandát pro zvláštního zpravodaje pro lidská práva a životní prostředí, kterým se stal John Knox (2012–2018), nyní David R. Boyd. Právě Michel Forst a John Knox se ve svých zprávách věnovali situaci obránců životního prostředí. Michel Forst se ve své zprávě věnuje

³⁶ Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms, přijata rezolucí Valného shromáždění č. 53/144 ze dne 9. prosince 1998.

³⁷ SPECIAL RAPORTEUR ON HUMAN RIGHTS DEFENDERS. Declaration on Human Rights Defenders. In: *ohchr.org* [online]. [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <<https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-human-rights-defenders/declaration-human-rights-defenders>>.

³⁸ BENNETT, Karen – INGLETON, Danna – NAH, Alice M. – SAVAGE, James. *Critical Perspectives on the Security and Protection of Human Rights Defenders*, s. 884.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem* a *Zajištění ochrany – obecné zásady Evropské unie týkající se obránců lidských práv*.

⁴¹ Např. EGUREN, Enrique – PATEL, Champa. Towards Developing a Critical and Ethical Approach for Better Recognising and Protecting Human Rights Defenders. *The International Journal of Human Rights*. 2015, Vol. 19, No. 7.

⁴² Např. BARCIA, Inmaculada. *Our Right to Safety: Women Human Rights Defenders' Holistic Approach to Protection*. Toronto: Association for Women's Rights in Development, 2014.

situaci obránců lidských práv v ochraně životního prostředí (anglicky *environmental human rights defenders*) a definuje je jako jednotlivce a skupiny, kteří v rámci své osobní nebo profesní působnosti a pokojným způsobem usilují o ochranu a podporu lidských práv souvisejících s životním prostředím, včetně vody, vzduchu, půdy, flóry a fauny. Upozorňuje na to, že půda (ve smyslu území) je úzce spjata s právy týkajícími se životního prostředí, a proto považuje obránce půdy a práv životního prostředí za jednu kategorii a mluví o nich jako o obráncích lidských práv v ochraně životního prostředí. V roce 2019 přijala Rada OSN pro lidská práva rezoluci, ve které zdůraznila přínos obránců lidských práv v ochraně životního prostředí k ochraně lidských práv, životního prostředí a zajištění udržitelného rozvoje.⁴³

2.2 Ochrana v rámci Aarhuské úmluvy

Úmluva o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí (Aarhuská úmluva)⁴⁴ propojující ochranu životního prostředí a lidská práva je označována za jednu z nejprogresivnějších úmluv zaměřených na ochranu životního prostředí.⁴⁵ Aarhuská úmluva byla přijata v rámci Evropské hospodářské komise OSN (UNECE) v dánském Aarhusu v roce 1998, je však otevřena k přístupu i státům mimo UNECE. Úmluva vstoupila v platnost v roce 2001 a nyní má téměř 50 signatářů především z evropského regionu,⁴⁶ včetně České republiky.⁴⁷

Předmětem Aarhuské úmluvy je právní úprava procesních environmentálních práv, a to konkrétně zaručení práva na přístup k informacím o životním prostředí, podílu veřejnosti na rozhodování o otázkách životního prostředí a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí (3 pilíře úmluvy, také známy jako Aarhuská práva).⁴⁸ Cílem úmluvy je přispět k ochraně práva každého příslušníka současné generace i generací budoucích na život v prostředí příznivém pro jeho zdraví a životní pohodu (čl. 1). Zatímco zmíněné 3 pilíře úmluvy jsou upraveny v článcích 4 až 9, článek 3 obsahuje tzv. všeobecná ustanovení, která se vztahují ke všem třem pilířům Aarhuské úmluvy a pojednávají např. o součinnosti úředníků, environmentální osvětě a vzdělávání či podpoře environmentálních spolků (organizací). Právě článek 3 odst. 8 obsahuje ustanovení, že: „*Každá strana zajistí, že osoby uplatňující svá práva v souladu s ustanoveními této úmluvy [anglicky in conformity with the provisions of this Convention] nebudou za svou angažovanost žádným způsobem finančně postihovány nebo pokutovány, pronásledovány nebo obtěžovány. Toto ustanovení se nedotýká pravomoci soudů jednotlivých států požadovat přiměřené náklady v soudních řízeních.*“

⁴³ Rezoluce Rady OSN pro lidská práva ze dne 21. března 2019, A/HRC/RES/40/11. V tomto kontextu lze také připomenout uznání práva na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí v také již zmíněné rezoluci Valného shromáždění OSN ze dne 26. července 2022, A/76/L.75.

⁴⁴ Plný text Aarhuské úmluvy v autentické verzi a v oficiálních a jiných překladech je dostupný z: <<http://www.unece.org/env/pp/treatytext.html>>.

⁴⁵ MÜLLEROVÁ, Hana – HUMLÍČKOVÁ, Petra. *Nové přístupy k implementaci Aarhuské úmluvy v ČR*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2014, s. 5.

⁴⁶ Seznam smluvních stran je dostupný z: <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-13&chapter=27>.

⁴⁷ Úmluva byla Českou republikou ratifikována 6. července 2004 a publikována ve Sbírce mezinárodních smluv pod č. 124/2004 Sb. m. s.

⁴⁸ RYALL, Áine. A Brave New Worlds: The Aarhus Convention in Tempestuous Times, *Journal of Environmental Law*. 2023, Vol. 35, No. 1, s. 1.

2.2.1 Výklad čl. 3 odst. 8 Aarhuské úmluvy

Mnohá ustanovení Aarhuské úmluvy postrádají dostatečnou jasnost, určitost a preciznost, avšak jejich výklad byl postupně vyjasňován, a to díky rozsáhlé rozhodovací činnosti Výboru pro kontrolu dodržování Aarhuské úmluvy (dále i jako Výbor), ale i díky celé řadě odborných prací, včetně dvou vydání publikace *Aarhuská úmluva: Příručka k implementaci*.⁴⁹ Přesto i po mnoha letech od podpisu úmluvy (nyní již přes 25 let) přetrvávají určité nejasnosti.⁵⁰ Samotný článek 3 a konkrétně jeho 8. odstavec zůstávají v české právní literatuře opomíjeni. Zahraniční literatura označuje toto ustanovení za spící krasavici a případy, ve kterých bylo řešeno jeho porušení, jen za pomyslnou špičku ledovce.⁵¹ I Příručka k implementaci Aarhuské úmluvy je ohledně výkladu článku 3 odst. 8 strohá, když zejména vyjasňuje jeho původ v ochraně oznamovatelů (*whistleblowerů*) v pracovním právu a upozorňuje na několik nálezů Výboru pro kontrolu dodržování Aarhuské úmluvy.

K vyjasnění obsahu čl. 3 odst. 8 Aarhuské úmluvy přispěla zejména rozhodovací praxe Výboru pro kontrolu dodržování Aarhuské úmluvy, který se v této oblasti dosud zabýval šesti případy: ze Španělska (1 případ), Spojeného království (2 případy), Běloruska (2 případy) a naposledy z Litvy (1 případ). V případech týkajících se Spojeného království Výbor konstatoval porušení čl. 9 odst. 4 Aarhuské úmluvy v souvislosti s příliš vysokými náklady řízení, které byly v daných případech uloženy neziskové organizaci k úhradě po neúspěchu v řízení, a to ve veřejnoprávním i soukromoprávním sporu.⁵² Ačkoliv Výbor nekonstatoval v těchto případech porušení čl. 3 odst. 8, potvrdil, že nepřiměřené náklady řízení mohou představovat sankci podle čl. 3 odst. 8.⁵³ V případě proti Španělsku bylo kromě jiného shledáno porušení čl. 3 odst. 8 tím, že starosta města ve veřejných sdělovacích prostředcích urážel členy dotčené neziskové organizace.⁵⁴ I v případě týkajícím se Litvy bylo shledáno porušení čl. 3 odst. 8 a bylo interpretováno, že dokonce i jeden telefonát (v tomto případě od příslušníků státní bezpečnostní služby) lze považovat za obtěžování.⁵⁵

Více pozornosti je v odborné literatuře věnováno případům týkajícím se Běloruska a jeho postupu proti environmentálním obráncům protestujícím proti plánované jaderné elektrárně Ostrovetš: v prvním případě byl sice konstatován nedostatek důkazů, v druhém případě ovšem došlo k vyjasnění obsahu čl. 3 odst. 8 a následnému konstatování jeho porušení zejména v případě zatčení tří aktivistů v roce 2012.⁵⁶ Ačkoliv bylo v tomto případě Bělorusku vydáno doporučení, Bělorusko jej neprovedlo a předmětná nezisková organizace Ecohome byla běloruským nejvyšším soudem dokonce zlikvidována.⁵⁷ Výbor v návaznosti na zhoršující se situaci v Bělorusku vydal doplňující zprávu odsuzující tyto aktivity

⁴⁹ *Aarhuská úmluva: Příručka k implementaci*. Překlad 2. vydání do českého jazyka. In: *mzp.cz* [online]. 2013. Dostupné z: <http://mzp.cz/cz/priručka_implementation_aarhuske_umluvny>. Dále citováno jako „Příručka k implementaci“. MÜLLE-ROVÁ, Hana – HUMLÍČKOVÁ, Petra. *Nové přístupy k implementaci Aarhuské úmluvy v ČR*, s. 6.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, s. 68.

⁵² Rozhodnutí Výboru pro kontrolu dodržování Aarhuské úmluvy ACCC/C/2008/27/UK a ACCC/C/2008/23/UK.

⁵³ Více WEBER, Teresa. *Are Climate Activists Protected by the Aarhus Convention?*, s. 70.

⁵⁴ Rozhodnutí Výboru pro kontrolu dodržování Aarhuské úmluvy ACCC/C/2009/36 Spain.

⁵⁵ Rozhodnutí Výboru pro kontrolu dodržování Aarhuské úmluvy ACCC/C/2013/98 Lithuania.

⁵⁶ Rozhodnutí Výboru pro kontrolu dodržování Aarhuské úmluvy ACCC/C/2009/44 Belarus a ACCC/C/2014/102 Belarus. K tomu např. WEBER, Teresa. *Are Climate Activists Protected by the Aarhus Convention?*.

⁵⁷ K tomuto např. Liquidation Process of the Ecohome NGO (Timeline and Documents). In: *ecohome.ngo* [online]. 31. 07. 2021 [cit. 2023-09-21]. Dostupné z: <<https://ecohome.ngo/chronology-eng/>>.

jako závažná porušení čl. 3 odst. 8 a na zasedání smluvních stran Aarhuské úmluvy bylo rozhodnuto o pozastavení zvláštních práv a výsad udělených Bělorusku podle Aarhuské úmluvy.⁵⁸ Bělorusko v návaznosti na to v roce 2022 od Aarhuské úmluvy odstoupilo.⁵⁹

Na základě těchto rozhodnutí Výboru lze hovořit o čtyřech podmínkách nutných ke konstatování porušení článku 3 odst. 8: i) jedná se o osoby uplatňující svá práva v souladu s ustanoveními této úmluvy (anglicky *in conformity*); ii) došlo k jejich finančnímu postihu, pokutování, pronásledování nebo obtěžování; iii) je zde příčinná souvislost mezi aktivitami i a ii; a iv) dotčený stát nepřijal nutná opatření k zajištění nápravy.⁶⁰

Zejména výklad první podmínky je pro tento článek stěžejní. Aarhuská úmluva hovoří pouze o vykonávání práv v souladu s touto úmluvou, tedy nejen práv zaručených úmluvou, jedná se tedy o všechna práva zaručená jinými právními nástroji, konkrétně např. právo na svobodu projevu a shromažďování.⁶¹ Vykonávání těchto práv v souladu s Aarhuskou úmluvou lze vykládat jako v souladu s obecnými cíli úmluvy podle článku 1, tj. zejména s cílem přispět k ochraně práva každého příslušníka současné generace i generací budoucích na život v prostředí příznivém pro jeho zdraví a životní pohodu.⁶² Aarhuská úmluva zároveň neobsahuje explicitní požadavek na to, aby výkon byl pokojný nebo nenásilný. Jelikož zdraví a životní pohoda jsou hodnoty chráněné úmluvou, fyzické násilí proti oponentovi bude z této ochrany vyňato. Další případy, např. poškození cizí věci nebo výtržnictví, bude nutno posuzovat individuálně.⁶³

Pokud se jedná o aktivity, které lze vykládat jako finanční postih, pokutování, pronásledování nebo obtěžování, tyto mohou pocházet jak od státu, tak od soukromých osob a mohou zahrnovat mnoho aktivit od zatčení a zadržení přes zastrašující telefonáty, opakované nebo zdlouhavé kontroly totožnosti, pomluvu až po tzv. strategické žaloby proti účasti veřejnosti (SLAPPs) nebo trestní řízení. Co se týče podmínky kauzální příčiny, pokud jsou splněny první dvě podmínky, předpokládá se příčinná souvislost a je případně na dotčeném státu toto vyvrátit.⁶⁴ V souvislosti s poslední podmínkou pak bude pravděpodobně vždy potřeba případy posuzovat individuálně, ačkoliv opakovaná porušení mohou značit nutnost systémové změny a nedostatečnost jednorázových nápravných opatření.⁶⁵

2.2.2 Mechanismus rychlé akce k ochraně environmentálních obránců

Ochraně osob uplatňujících Aarhuská práva (environmentálním obráncům) se konkrétně a výlučně věnuje rozhodnutí VII/9 ze sedmého zasedání smluvních stran v říjnu 2021 o mechanismu rychlé reakce k vypořádání případů podle článku 3 odst. 8 Aarhuské úmluvy

⁵⁸ Belarus: UN Experts Denounce Withdrawal from Aarhus Convention. In: *ohchr.org* [online]. 10. 07. 2022 [cit. 2023-09-21]. Dostupné z: <<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/08/belarus-un-experts-denounce-withdrawal-aarhus-convention>>.

⁵⁹ Ibidem a také UN Depository Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, Aarhus, Denmark, 25 June 1998. Dostupné z: <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-13&chapter=27&clang=_en#3>.

⁶⁰ WEBER, Teresa. *Are Climate Activists Protected by the Aarhus Convention?*, s. 72.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Pokud bychom přijali myšlenku, že žádné jednání v rámci občanské neposlušnosti nebo environmentální přímé akce nepodléhá právní ochraně v rámci Aarhuské úmluvy, hrozilo by nebezpečí, že státy plošně zakážou a potrestají všechny tyto aktivity bez zvážení principu proporcionality. Viz dále. Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, s. 74–75.

(dále jako rozhodnutí).⁶⁶ Pokud totiž osoby uplatňující svá práva v souladu s Aarhuskou úmluvou čelí pronásledování, obtěžování nebo jsou finančně postihovány, je v ohrožení vlastní implementace celé Aarhuské úmluvy.⁶⁷ Rozhodnutí je doprovázeno dokumentem pojednávajícím o situaci environmentálních obránců ve státech, které jsou smluvními stranami Aarhuské úmluvy. Ačkoliv dokument tedy pojednává o státech v evropském prostoru (mimo Rusko) a mapuje situaci od roku 2017, obsahuje případy pokutování, pronásledování nebo obtěžování v 16 zemích, konkrétně mechanismus reaguje na špatnou situaci v Bělorusku, ale i na Ukrajině.⁶⁸

Rozhodnutí obsahuje kromě úvodní preambule 22 bodů, ve kterých kromě jiného vyzývá smluvní strany k posílení ochrany environmentálních obránců a k revizi jejich právního řádu za tímto účelem. Stěžejním bodem je zejména zřízení mechanismu v podobě zvláštního zpravodaje pro environmentální obránce k reakci na případy porušení článku 3 odst. 8, jehož mandát je upraven v příloze rozhodnutí. Zvláštní zpravodaj je orgán odlišný od Výboru pro kontrolu dodržování Aarhuské úmluvy (případ může být projednáván oběma institucemi) a nemá sledovat pouze provádění, ale zejména se věnovat preventivním opatřením v oblasti čl. 3 odst. 8. Úkolem zvláštního zpravodaje je ochrana jakékoliv osoby, která buď zažívá pronásledování, finanční postihování nebo obtěžování, anebo jí bezprostředně hrozí takové nebezpečí z důvodu snahy vykonávat svá práva podle úmluvy (tj. Aarhuských práv, anglicky *under the Convention*).⁶⁹ Jde o první mechanismus zvlášť určený k ochraně environmentálních obránců v rámci závazného právního rámce. Prvním zvláštním zpravodajem byl v červnu 2022 zvolen Michel Forst.⁷⁰

Stížnost zvláštnímu zpravodaji může zaslat člen veřejnosti svým jménem nebo jménem kohokoliv jiného, strana úmluvy či její sekretariát. V zásadě bude jako přípustná posouzena každá stížnost kromě neověřitelných anonymních stížností, zneužívajících, zjevně neopodstatněných, v rozporu s ustanoveními mechanismu či tzv. *de minimis*.⁷¹ Mechanismus je navržen jako rychlý a jednou z jeho předností je tak to, že není potřeba vyčerpávat vnitrostátní prostředky nápravy před podáním stížnosti. Mechanismus je tak vhodný zejména pro případy zatčení, zadržení nebo pro osoby dlouhodobě pronásledované. Mezi opatření, která může zpravodaj přijmout na ochranu environmentálních obránců, patří například využití diplomatických kanálů, vydání veřejných prohlášení včetně tiskových zpráv a využití sociálních sítí nebo spolupráce s jinými orgány ochrany lidských práv. Zvláštní zpravodaj může také přijímat „okamžitá“ nebo „průběžná“ ochranná opatření, která jsou určena relevantní smluvní straně (státu) k ochraně dotčené osoby. Zvláštní zpravodaj ovšem může vydat opatření pouze orgánu veřejné správy podle čl. 2 odst. 2 Aarhuské

⁶⁶ Decision VII/9 on a rapid response mechanism to deal with cases related to article 3 (8) of the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters. In: *unece.org* [online]: 2021, Dostupné z: <<https://unece.org/climate-change/press/rapid-response-mechanism-protect-environmental-defenders-established-under>>.

⁶⁷ UNECE. Protecting Environmental Defenders with the Rapid Response Mechanism under the Aarhus Convention. In: *YouTube* [online]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=UZN36tlqbVA>>.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ V souladu s rozhodovací praxí je upřesněno, že pronásledování, finanční postihování či obtěžování může spočívat v konání nebo nekonání veřejné nebo soukromé entity či jednotlivce.

⁷⁰ Forst sloužil také jako zvláštní zpravodaj pro obránce lidských práv (2014–2020) a zvláštní zpravodaj pro Haiti (2008–2013) v rámci OSN. UNECE. Special Rapporteur on Environmental Defenders under the Aarhus Convention. In: *unece.org* [online]. [cit. 2023-09-22]. Dostupné z: <<https://unece.org/env/pp/aarhus-convention/special-rapporteur>>.

⁷¹ Čl. 3 mechanismu.

úmluvy, tj. nikoliv orgánům nebo institucím činným v oblasti soudní nebo zákonodárné. Zpravodaj tedy nemůže zasahovat do soudních řízení s environmentálními aktivisty.

2.3 Ochrana v rámci Úmluvy z Escazú

Ačkoliv je Aarhuská úmluva koncipována jako globální úmluva, prakticky se jedná o úmluvu regionální, evropskou.⁷² V roce 2018 došlo k vyjednání její obdoby pro oblast latinsko-amerických a karibských států v rámci Hospodářské komise pro Latinskou Ameriku a Karibik (ECLAN): Úmluvy z Escazú (Escazú Agreement).⁷³ Úmluva z Escazú nabyla účinnosti v dubnu 2021 a obsahově vychází z Aarhuské úmluvy včetně tří pilířů účasti veřejnosti při vědomí rozdílných regionálních zájmů.⁷⁴ Jedním z nich je právě ochrana obránců životního prostředí.⁷⁵ Úmluva z Escazú se obráncům životního prostředí (doslovně obráncům lidských práv v ochraně životního prostředí – anglicky *environmental human rights defenders*) věnuje přímo a výlučně ve svém článku 9, a tím se stává prvním právně závazným nástrojem obsahujícím zvláštní ustanovení k ochraně obránců životního prostředí.⁷⁶ Podle tohoto článku má každá smluvní strana zaručit osobám, skupinám a organizacím, které prosazují a hájí lidská práva v záležitostech životního prostředí, bezpečné a příznivé podmínky, aby mohly jednat bez ohrožení, omezení nebo nejistoty (odst. 1). Dále má každá smluvní strana přijmout přiměřená a účinná opatření k uznání, ochraně a podpoře všech práv těchto obránců, včetně jejich práva na život, osobní integritu, svobodu názoru a projevu, pokojné shromažďování a sdružování a volný pohyb, jakož i jejich přístupová práva, s ohledem, kromě jiného, na jejich mezinárodní závazky v oblasti lidských práv (odst. 2). Konečně má každá smluvní strana přijmout vhodná, účinná a včasná opatření k zabránění, vyšetření a trestání útoků, vyhrožování nebo zastrahování obránců, která mohou utrpět během vykonávání svých práv podle této úmluvy (odst. 3).

Úmluva z Escazú tedy kromě zákazu určitého chování také explicitně chrání základní práva obránců včetně pozitivní povinnosti pro smluvní strany zajistit jim bezpečné a příznivé podmínky. Aarhuská úmluva takové explicitní ustanovení neobsahuje, blíží se mu spíše ustanovení o součinnosti úředníků (čl. 3 odst. 2), osvětě a podpoře sdružení, organizací a skupin (čl. 3 odst. 3 a 4). Úmluva z Escazú se k důležitosti práce obránců životního prostředí hlásí i prostřednictvím své preambule. Důraz na obranu lidských práv v ochraně životního prostředí v úmluvě vychází z nástrojů cílených obecně na podporu obránců lidských práv, nicméně v oblasti životního prostředí je snahou obránců mnohdy ochrana přírodního území (půdy) pro současné a budoucí generace bez nutnosti identifikovat se jako obránci lidských práv. Proto odborná literatura zastává názor, že pojem obránců

⁷² VOMÁČKA, Vojtěch. Píseň borovic: Stanovení finanční náhrady za škodu na životním prostředí podle Mezinárodního soudního dvora. *České právo životního prostředí*. 2018, roč. 47, č. 1, s. 80. Dostupné z: <https://www.cspzp.com/dokumenty/casopis/cislo_47.pdf>.

⁷³ Celým názvem Regionální úmluva o přístupu k informacím, účasti veřejnosti a spravedlnosti ve věcech životního prostředí v Latinské Americe a Karibiku. Dostupná z: <<https://www.cepal.org/en/subsidiary-bodies/regional-agreement-access-information-public-participation-and-justice/text-regional-agreement>>.

⁷⁴ VOMÁČKA, Vojtěch. Píseň borovic: Stanovení finanční náhrady za škodu na životním prostředí podle Mezinárodního soudního dvora, s. 80.

⁷⁵ Jak uvádí Vomáčka, k podpisu úmluvy došlo symbolicky 4. 3. 2018, v den druhého výročí zastřelení honduraské aktivistky Berty Cáceres. Ibidem.

⁷⁶ STEC, Stephen – JENDROSKA, Jerzy. The Escazu Agreement and the Regional Approach to Rio Principle 10: Process, Innovation, and Shortcomings. *Journal of Environmental Law*. 2019, Vol. 31, No. 3, s. 539.

lidských práv v ochraně životního prostředí v Úmluvě z Escazú by měl být vykládán široce k zajištění práv původních obyvatel a organizací, jejichž aktivity se soustředí spíše na ochranu přírody a životního prostředí jako takového než lidských práv *per se*.⁷⁷

3. Ochrana v soudních řízeních

3.1 Ochrana před zneužívajícími občanskoprávními spory (SLAPPs)

Strategické žaloby proti účasti veřejnosti (tzv. SLAPPs z anglického *Strategic Lawsuits Against Public Participation*) jsou zjevně neopodstatněná nebo zneužívající soudní řízení zejména v občanskoprávních věcech proti fyzickým a právnickým osobám, zejména novinářům a obráncům lidských práv, zahajovaná proti nim z toho důvodu, že se podílejí na účasti veřejnosti.⁷⁸ V těchto žalobách, typicky např. za pomluvu, jsou požadovány jako finanční kompenzace vysoké částky a spolu s nutně vynaloženými náklady na soudní řízení je jejich cílem zejména obtěžovat, zastrašit a odradit tak žalovaného od vyjadřování se k otázkám veřejného zájmu. Nejznámějšími evropskými případy jsou žaloby proti maltské novinářce Daphne Caruana Galizia zavražděné v roce 2017, která čelila 47 soudním řízením ze strany maltských ministrů, premiéra a dalších vlivných aktérů, nebo italské novinářky Federiky Angeli čelící žalobám kvůli svým aktivitám zaměřeným na činnost italské mafie či případy z Polska, kde byl žalován profesor práv Wojciech Sadurski za kritiku polské vládní strany Právo a spravedlnost.⁷⁹ Obdobné praktiky mohou být používány i proti environmentálním aktivistům.⁸⁰ V Evropě navíc v těchto případech žalobci využívají tzv. *forum shoppingu*, tedy účelně podávají žaloby v jurisdikci, jež je pro ně příznivější.⁸¹

Evropská komise z toho důvodu v roce 2022 zveřejnila návrh směrnice o ochraně před SLAPPs s mezinárodním přesahem.⁸² Směrnice má umožnit soudcům rychle zamítat zjevně neopodstatněná řízení a stanovuje několik procesních záruk, jako jsou náhrada nákladů řízení, náhrada škody, odrazující sankce za zahajování takových řízení zneužívajících právo na soudní ochranu a ochrana proti rozsudkům třetí země. Evropská komise návrh doprovdila doporučením určeným pro členské státy, jehož cílem je, aby nezbytné záruky

⁷⁷ Což je v souladu s výše zmíněným výkladem Michela Forsta. K tomu více např. *ibidem*, s. 540.

⁷⁸ Z návrhu Směrnice Evropského parlamentu a Rady o ochraně osob, které se podílejí na účasti veřejnosti, před zjevně neopodstatněnými nebo zneužívajícími soudními řízeními („strategickými žalobami proti účasti veřejnosti“), KOM (2022) 177 v konečném znění.

⁷⁹ BOUDOVÁ, Aneta. SLAPPs: zneužívání žalob k umlčení kritiky ve veřejném prostoru. In: *Právo 21* [online]. 09. 12. 2021 [cit. 2023-09-20]. Dostupné z: <<https://pravo21.cz/pravo/slapps-zneuzivani-zalob-k-umlceni-kritiky-ve-verejnem-prostoru>>.

⁸⁰ Viz WEBER, Teresa. *Are Climate Activists Protected by the Aarhus Convention?*, s. 74, a ZASTOUPENÍ EVROPSKÉ KOMISE v ČR. Komise přijímá opatření proti zneužívajícím soudním řízením proti novinářům a obráncům lidských práv (tzv. „SLAPP“). In: *Evropská komise* [online]. 27. 04. 2022 [cit. 2023-09-20]. Dostupné z: <https://czechia.representation.ec.europa.eu/komise-prijima-opatreni-proti-zneuzivajcim-soudnim-rizenim-proti-novinarum-obrancum-lidskych-prav-2022-04-27_cs>.

⁸¹ Návrh Směrnice Evropského parlamentu a Rady o ochraně osob, které se podílejí na účasti veřejnosti, před zjevně neopodstatněnými nebo zneužívajícími soudními řízeními („strategickými žalobami proti účasti veřejnosti“), KOM (2022) 177 v konečném znění.

⁸² Návrh Směrnice Evropského parlamentu a Rady o ochraně osob, které se podílejí na účasti veřejnosti, před zjevně neopodstatněnými nebo zneužívajícími soudními řízeními („strategickými žalobami proti účasti veřejnosti“), KOM (2022) 177 v konečném znění. Návrh ke dni 30. září 2023 nebyl schválen a objevují se hlasy, že čelí útokům snažícím se jej oslabit. Viz. COALITION AGAINST SLAPPS IN EUROPE. *European Anti-SLAPP Directive under Threat*. In: *Transparency International EU* [online]. 9. 3. 2023 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <<https://transparency.eu/european-anti-slapp-directive-under-threat/>>.

obsahovaly i vnitrostátní právní rámce pro případy bez mezinárodního přesahu. Kromě toho má být kladen důraz na vzdělávací, osvětovou a podpůrnou činnost a shromažďování údajů o těchto případech.

3.2 Obhajoba v trestních řízeních argumentem krajní nouze

Případů klimatické litigace s klimatickými aktivisty,⁸³ kteří využívají zejména argument krajní nouze (anglicky *climate necessity defense*), je již evidováno přes 50, zejména v USA, ale i dalších státech.⁸⁴ Tomu odpovídá i dostupná odborná literatura mapující tento trend.⁸⁵ V Evropě je za kolébku tohoto typu případů považováno Spojené království Velké Británie a Severního Irsku, kde bylo již v roce 2008 osvobozeno šest aktivistů z hnutí Greenpeace, kteří na komín uhelné elektrárny Kingsnorth napsali jméno tehdejšího premiéra Gordona Browna s cílem upozornit na problém změny klimatu.⁸⁶ Aktivisté byli porotou osvobozeni, jelikož akce byla shledána ospravedlnitelnou z důvodu nutnosti ochrany majetku, jelikož škoda hrozící v důsledku změny klimatu je větší než škoda způsobená protestem.⁸⁷ Aktivisté poukazovali na to, že změnou klimatu jsou ohroženy nejen nízko položené ostrovní státy a části Grónska, ale i určitá pobřežní území Velké Británie. Jedním ze svědků v tomto případě byl profesor James Hansen, který uvedl, že lidstvo je v nebezpečí a činnost uhelných elektráren musí být ukončena.⁸⁸ Na tento případ navázala série dalších obdobných případů.⁸⁹

Případy takového zproštění se ale objevují i v kontinentální Evropě, např. ve Francii a Švýcarsku. Oba švýcarské případy se týkaly protestů proti investicím do fosilních paliv

⁸³ Může to být překvapivé, ale i tyto případy jsou označovány jako klimatická litigace, tedy „*správní nebo soudní spor (federální, státní, kmenový, regionální nebo místní), ve kterém rozhodnutí orgánu přímo a výslovně zahrnuje faktickou nebo právní otázku týkající se podstaty nebo politiky příčin a dopadů změny klimatu*“. Viz. MARKELL, David – RUHL, J. B. An Empirical Assessment of Climate Change in the Courts: A New Jurisprudence or Business as Usual? *Florida Law Review*. 2012, Vol. 64, No. 1, nebo BURGER, Michael – GUNDLACH, Justin. *The Status of Climate Change Litigation: A Global Review*. Nairobi: UNEP, 2017, případně i databáze případů klimatické litigace dostupná z: <<https://climatecasechart.com/about/>>.

⁸⁴ Databáze Climate Change Litigation Databases. 27. 09. 2023. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/>>.

⁸⁵ Např. NOSEK, Grace *The Climate Necessity Defense*; LONG, Lance N. – HAMILTON, Ted. The Climate Necessity Defense: Proof and Judicial Error in Climate Protest Cases. *Stanford Environmental Law Journal*. 2019, Vol. 38, No. 57; RAUSCH, Joseph. *The Necessity Defense and Climate Change*.

⁸⁶ VIDAL, John. Not Guilty: The Greenpeace Activists Who Used Climate Change As a Legal Defence In: *The Guardian* [online]. 11. 09. 2008 [cit. 2023-09-18]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/environment/2008/sep/11/activists.kingsnorthclimatecamp>>. Též The Kingsnorth Six Trial. In: *Climatecasechart* [online]. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/the-kingsnorth-six-trial/>>.

⁸⁷ Uplatnil se princip proporcionality. Dostat se až ke slyšení před porotou označuje Rausch jako první krok k úspěchu, protože právě poroty často slyší na argument klimatické krajní nouze. RAUSCH, Joseph. *The Necessity Defense and Climate Change*, s. 569.

⁸⁸ VIDAL, John. *Not Guilty*; dále The Kingsnorth Six Trial.

⁸⁹ Např. v případě Rogera Hallama porota navzdory názoru soudce zprostila obvinění zakladatele Extinction Rebellion Rogera Hallama, když v roce 2019 nasprejoval slova „zbavit se ropy a zemního plynu“ („divest from oil and gas“) na budovu univerzity King's College v Londýně, kde studoval doktorát. LAVILLE, Sandra. Extinction Rebellion Founder Cleared over King's College Protest In: *The Guardian* [online]. 09. 05. 2019 [cit. 2023-09-18]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/environment/2019/may/09/extinction-rebellion-founder-cleared-over-kings-college-protest>>. Dalším známým případem z Velké Británie je případ Angely Ditchield, v posledních letech se k protestům přidávají také vědci. V těchto případech se dokonce mluví o fenoménu „rušení poroty“ (z angl. *jury nullification*), jelikož soudci radí porotám proti argumentu. Např. WARNOCK, Ceri – PRESTON, Brian, J. Climate Change, Fundamental Rights, and Statutory Interpretation. *Journal of Environmental Law*. 2023, Vol. 35, No. 1, s. 60.

ze strany banky Credit Suisse. V prvním z nich v roce 2018 dvanáct klimatických aktivistů ve sportovním oblečení zinscenovalo v lausannské pobočce této banky symbolický tenisový zápas za účelem nátlaku na tenistu Rogera Federera, aby ukončil svoji sponzorskou smlouvu s předmětnou bankou.⁹⁰ Aktivisté byli obviněni z neoprávněného vniknutí a byla jim uložena pokuta ve výši 21 600 švýcarských franků (asi půl milionu Kč). Soud nicméně v roce 2020 vyslyšel jejich argumenty týkající se jednání v krajní nouzi a osvobodil je. Podle soudu vzhledem k vědecky dokázanému bezprostřednímu ohrožení klimatickou krizí (bezprostředně hrozící nebezpečí) a nedostatečné švýcarské reakci na ni byl protest nutný a přiměřený k dosažení svého cíle. Klíčové bylo pro soud posouzení, zda aktivisté mohli svého cíle dosáhnout jiným zákonným prostředkem.⁹¹ Posoudil tedy čtyři alternativní možnosti obžalovaných:

1. Povolená demonstrace – pravděpodobně by na tomto půdorysu nebyla povolena a potenciální povolená demonstrace by neměla pravděpodobně takový ohlas u veřejných sdělovacích prostředků k vytvoření nátlaku veřejnosti;
2. Formální komunikace s bankou – obžalovaní banku kontaktovali, nicméně bez odpovědi, tato možnost tedy byla vyčerpána;
3. Politická cesta – soud shledal, že obvyklé politické nástroje jsou pomalé a neefektivní a tím pádem je nelze označit za vhodné k řešení klimatické krize;
4. Prostředky soudní ochrany – ačkoliv existuje právní rámec pro ochranu klimatu, v současnosti není dle soudce dostatečně respektován a vynucován a ze strany obžalovaných neexistuje možnost jej vynutit.⁹²

V podobném případě, kdy klimatický aktivista během demonstrace zanechal červené otisky na fasádě budovy banky, byl obžalovaný shledán vinným ve věci poškození cizí věci, nicméně odvolací soud rozhodnutí zrušil a aktivistu zprostil z důvodu jednání v (domnělém) stavu krajní nouze. Soud v tomto případě shledal, že klimatická krize představuje bezprostřední a konkrétní ohrožení pro život a tělesnou integritu a dotčená banka v této situaci dokonce zvýšila svoje investice do fosilních paliv a nereagovala na korespondenci klimatického aktivisty. Z toho důvodu soud shledal, že z pohledu obžalovaného neexistovaly žádné jiné vhodné prostředky obrany, a proto, i kdyby ve skutečnosti existovaly, obžalovaný jednal v dobré víře, že neexistují, a tedy v domnělém stavu krajní nouze.⁹³

Ve Francii lyonský soud osvobodil dva klimatické aktivisty, kteří s cílem upozornit na selhání Francie dodržovat své klimatické závazky odcizili v roce 2019 portrét francouzského prezidenta Emmanuela Macrona z lyonské radnice (případ je také známý jako iniciativa Sejměte Macrona, anglicky „*Take Down Macron*“).⁹⁴ Primárně byla každému z aktivistů uložena pokuta ve výši 500 eur, nicméně soud po vyslechnutí svědků, kteří potvrdili,

⁹⁰ Credit Suisse Protesters Trial. In: *Climatecasechart* [online]. Dostupné z: <<http://climatecasechart.com/non-us-case/credit-suisse-protesters-trial/>>.

⁹¹ Zde jde o princip subsidiarity.

⁹² Tento rozsudek byl později zrušen, obžalovaní byli shledáni vinnými, nicméně byla jim uložena nižší pokuta. STUCKI, Saskia. In Defence of Green Civil Disobedience. In: *Verfassungsblog* [online]. 30. 10. 2020 [cit. 2023-09-18]. Dostupné z: <<https://verfassungsblog.de/in-defence-of-green-civil-disobedience/>>.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Take Down Macron Protester Cases. In: *Climatecasechart* [online]. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/state-v-delahalle-goinvic/>>.

že je to právě prezident, který může ve Francii učinit kroky k zajištění provádění Pařížské dohody, konstatoval, že změna klimatu vážně ohrožuje budoucnost lidstva a Francie neplní své závazky, a tudíž za těchto okolností prostředky občanů nejsou omezeny pouze na volební právo a činnost tak byla provedena z důvodu nemožnosti jiného dialogu s vládou.⁹⁵

V Německu byli obdobně osvobozeni aktivisté bojující proti týrání zvířat. Soud v Naumburgu osvobodil v roce 2018 tři aktivisty, kteří byli obviněni z nelegálního vniknutí do zařízení pro chov prasat (s cílem natočit video zachycující porušování podmínek pro chov zvířat), jelikož shledal jednání ospravedlnitelným a nutným k ochraně pohody zvířat proti týrání zejména z toho důvodu, že orgány veřejné moci selhaly v řešení rozsáhlého porušování pohody zvířat v předmetném zařízení (ačkoliv byly na věc předtím upozorňovány).⁹⁶

4. Limity ve vztahu k povaze aktivit environmentálních obránců – analýza

Autoři se v názorech na právní ochranu environmentálních obránců využívajících občanskou neposlušnost a v názorech na možnosti aplikace krajní nouze na současnou klimatickou krizi rozcházejí. Bedau uvádí, že občanská neposlušnost – tedy neuposlechnutí zákona v dobré věci – je stará jako Prométheova neposlušnost Diovi, když rozdal oheň lidstvu, a jako současnější příklady uvádí umělé ukončování těhotenství v USA, protesty v Číně za svobodu projevu a demokracii či snahy oponentů apartheidu v Jihoafrické republice.⁹⁷ Nieminen občanskou neposlušnost vyděluje od běžných trestných činů⁹⁸ a podle Rawlse je ospravedlnitelná, pokud splňuje následující čtyři znaky: i) ostatní běžné cesty ke změně jsou uzavřeny, ii) činy jsou zaměřeny na podstatná a jasná porušení spravedlnosti, iii) neposlušný připouští, že ostatní vystavení podobné nespravedlnosti mají právo neuposlechnout podobným způsobem, a iv) k neposlušnosti je přistoupeno pouze tehdy, když je pravděpodobné, že jde o efektivní nástroj k dosažení cíle.⁹⁹

Kozák uvádí mezi požadavky na občanskou neposlušnost: nenásilnost, subsidiaritu, pasivní formu, veřejnost a dobrovolné přijetí trestu.¹⁰⁰ Ve vztahu k nenásilnosti pak rozlišuje mezi jednáním primárně směřujícím k násilí (např. úmyslné ničení cizího majetku, fyzické násilí proti představitelům státu apod.), a jednáním primárně směřujícím k uplatnění občanských práv a svobod, zejména svobody projevu a práva shromažďovacího (např. blokádou silnic, pokreslením volebních plakátů politických stran apod.).¹⁰¹

⁹⁵ Další francouzský případ např. *ADP Group (Paris Airports) v. Climate Activists*, rozhodnutí prvostupňového soudu v Bobigny ze dne 12. listopadu 2021. Viz WARNOCK, Ceri – PRESTON, Brian, J. Climate Change, *Fundamental Rights, and Statutory Interpretation*.

⁹⁶ STUCKI, Saskia. *In Defence of Green Civil Disobedience*.

⁹⁷ BEDAU, Hugo Adam (ed.). *Civil Disobedience in Focus*. Londýn – New York: Routledge, 1991, s. 1.

⁹⁸ NIEMINEN, Kati. *Rebels Without a Cause? Civil Disobedience, Conscientious Objection and the Art of Argumentation in the Case Law of the European Court of Human Rights*. *Oñati Socio-Legal Series*. 2015, Vol. 5, no. 5, s. 1295. Zde také více k judikatuře Evropského soud pro lidská práva v této oblasti.

⁹⁹ RAWLS, John. *Definition and Justification of Civil Disobedience*. In: BEDAU, Hugo Adam (ed.). *Civil Disobedience in Focus*.

¹⁰⁰ KOZÁK, Jiří. *Občanská neposlušnost z pohledu práva a právní teorie*. *Právník*. 2013, roč. 152, č. 4, s. 361–376. K občanské neposlušnosti a právu na odpor v české právní literatuře také KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualizované a rozšířené vydání. Brno: Doplněk, 2006.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 365.

V druhém případě je podle něj potřeba zkoumat, zda již nedošlo k překročení mezí občanských práv. Sám uvádí, že: „v extrémních případech může veřejný zájem na trestněprávní ochraně společnosti ustoupit obecnému zájmu na etablování požadavků občanské neposlušnosti.“ Vždy však podle něj záleží na konkrétních okolnostech případu, významu prosazovaných zájmů a také na tom, zda bylo možné se násilí nebo vzniku škody vyhnout.

4.1 Ochrana v rámci Aarhuské úmluvy

Co se týče právní ochrany environmentálních obránců, někteří teoretici se domnívají, že zmíněné případy občanské neposlušnosti, která je charakterizována úmyslným porušením právních norem, je nutno vždy označit za násilné,¹⁰² jiní i tyto aktivity považují za formy vyjádření zaručené základními právy.¹⁰³ Garcia-Gibson argumentuje, že změna klimatu představuje tak extrémně vážné ohrožení základních práv na celém světě – představující riziko pro miliony životů – že zájem na jejím zmírnění může převážit a ospravedlnit i porušení demokracie ve vztahu k nedemokratickým klimatickým protestům.¹⁰⁴ Weber se domnívá, že určité trestné činy, např. proti majetku, motivované nutností zmírnění změny klimatu, mohou být také vyjádřením svobody projevu, a pokud státy kriminalizují takové jednání, musí to udělat proporcionálně, jelikož tyto projevy jsou zaručeny základními právy a svobodami.¹⁰⁵ Weber rovněž zastává názor, že ochrana této formy protestu je v souladu s definicí ochrany v rámci Aarhuské úmluvy a kategorické vyjmutí těchto aktivit z ochrany by mohlo jít proti celému konceptu ochrany environmentálních obránců.¹⁰⁶

Všechny výše uvedené případy tak lze klasifikovat jako činnost environmentálních obránců podle Aarhuské úmluvy, nicméně odlišná otázka je, zda potrestání těchto aktů, např. v rámci trestního řízení, může naplnit znaky porušení článku 3 odst. 8 Aarhuské úmluvy.¹⁰⁷ Co se týče vedení trestního řízení proti environmentálním aktivistům, lze ukázat na rozhodovací praxi Výboru v tom smyslu, že případy musí být posuzovány individuálně a je potřeba aplikovat test proporcionality. Pokud jsou takové případy považovány za trestné a následně trestány, musí tak státy činit proporcionálně, jelikož ačkoliv může v takových případech dojít např. k poškození cizí věci, stále se může jednat o vykonávání práv (v souladu s Aarhuskou úmluvou, ale i jinými právními nástroji). Proto je zapotřebí posuzovat pečlivě případ od případu a soud by měl vždy důkladně zvážit všechny argumenty včetně vědeckých zjištění ohledně klimatické a environmentální krize (bezprostředně hrozícího nebezpečí) a veřejného zájmu na ochraně základních lidských práv a svobod a dalších hodnot chráněných zákonem, jakož i zájmu na potrestání trestného jednání.

Ze strany Výboru se dá očekávat spíše široký výklad aktivit spadajících pod ochranu čl. 3 odst. 8 Aarhuské úmluvy.¹⁰⁸ Za nepřijatelné, a tudíž nepoživající ochrany, lze označit

¹⁰² Např. SHARP, Gene. *The Politics of Nonviolent Action. Part 1: Power & Struggle*. Boston: Porter Sargent Publishers, 1973, via WEBER, Teresa. *Are Climate Activists Protected by the Aarhus Convention?*, s. 69.

¹⁰³ Např. FALCÓN Y TELLA, María José. *Legal Justification for Civil Disobedience? Finnish Yearbook of International Law*. 2002, Vol. 13.

¹⁰⁴ GARCIA-GIBSON, Francisco. *Undemocratic Climate Protests*, *Journal of Applied Philosophy*. 2021, Vol. 39, No. 1.

¹⁰⁵ WEBER, Teresa. *Are Climate Activists Protected by the Aarhus Convention?*, s. 69.

¹⁰⁶ *Ibidem*. Na rozdíl od ochrany v rámci Deklarace OSN.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

fyzické napadení jiné osoby. Za porušení čl. 3 odst. 8 lze naopak považovat nepřiměřený postup proti environmentálním aktivistům včetně zjevně nepřiměřených až exemplárních trestů. Uložení exemplárního trestu, tedy trestu spočívajícího v tom, že se „konkrétní přísnost trestu neodůvodňuje hledisky individuální prevence, ale potřebou odstranit veřejnost přehnaně přísným trestem uloženým pachateli“, je ostatně v rozporu s obecnými zásadami pro ukládání trestů podle § 39 trestního zákoníku a jedná se o porušení základních práv.¹⁰⁹ Rovněž se bude jednat o porušení Aarhuské úmluvy v případě pronásledování či obtěžování, které se objeví po proběhlém řízení a jen kvůli tomu, že lze danou osobu označit jako environmentálního obránce.¹¹⁰

4.2 Podmínky klimatické krajní nouze

Long a Hamilton se domnívají, že široký výklad krajní nouze posiluje zdravou demokracii a spravedlnost a pokud ji soudy navzdory důkazům odmítají aplikovat, jde podle nich o porušení základních práv obžalovaných vyloučením některých důležitých skutkových otázek.¹¹¹ Rausch dokonce na základě analýzy případů ze Spojených států amerických shrnuje doporučení pro klimatické aktivisty při plánované obhajobě krajní nouzi, které lze ovšem také chápat i jako vodítka pro soudy, jaké aktivity lze takto chápat.¹¹² Tato doporučení jsou v souladu s definicí krajní nouze v českém trestním zákoníku, tj. že nebezpečí nelze za daných okolností odvrátit jinak, způsobený následek nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, apod. V zásadě je tedy první podmínkou vyčerpání alternativních, zejména zákonných prostředků nápravy, jako je povolená demonstrace, podání žaloby či písemná korespondence předmětným odpovědným aktérům (politickým představitelům či obchodním korporacím), ovšem s tím, že tyto pravděpodobně nemusí mít takový účinek a nemusí tak vést k zamýšlenému cíli (viz případ tenisového utkání ve Švýcarsku a posouzení soudy). Co se týče formy, je doporučována přímá občanská neposlušnost související se změnou klimatu, tedy např. aktivity přímo snižující množství vypuštěných emisí nebo zabraňující vypuštění emisí skleníkových plynů,¹¹³ která by měla být provedena co možná nejefektivněji, s respektem, se snahou o způsobení co nejmenší možné škody a s důrazem na nenásilnost. Na tyto požadavky na samotný protest navazují vodítka pro následnou obhajobu v trestním řízení, která již závisí na daném právním řádu a mohou zahrnovat rady k jednotlivým krokům v obhajobě, důkazním prostředkům či samotnou formu obhajoby.

Naproti tomu Coca-Vila zastává názor, že zájem na demokratickém právním rozhodování a procesních nástrojích znamená, že obhajoba krajní nouzi nemůže být použita jako politický nástroj, bez ohledu na to, jak morální je plán či cíl.¹¹⁴ Proto podle něj nelze

¹⁰⁹ VUČKA, Jan. Exemplární trest jako dovolací důvod. In: *Jiné právo* [online]. 19. 06. 2017 [cit. 2023-09-19]. Dostupné z: <<https://jinepravo.blogspot.com/2017/06/jan-vucka-exemplarni-trest-jako.html>>.

¹¹⁰ WEBER, Teresa. *Are Climate Activists Protected by the Aarhus Convention?*, s. 74.

¹¹¹ LONG, Lance N. – HAMILTON, Ted. *The Climate Necessity Defense*, s. 115.

¹¹² Ovšem jen některé jsou přenositelné do podmínek právního řádu České republiky. RAUSCH, Joseph. *The Necessity Defense and Climate Change*.

¹¹³ Viz např. případ z USA *State v. Klapstein*, kde bylo cílem odstavení ropovodu. Ibidem.

¹¹⁴ COCA-VILA, Ivó. *On the Necessity Defence in a Democratic Welfare State: Leaving Pandora's Box Ajar. Criminal Law and Philosophy*. 2023, online first, s. 14. Ovšem zároveň považuje za odlišný případ situaci, kdy je tato neposlušnost odpovědí na státní nespravedlnost.

občanskou neposlušnost ospravedlnit obranou na základě nutnosti (v krajní nouzi), když se jedná o páchaní trestných činů.¹¹⁵ Podle něj musí být právo změněno v demokratickém procesu, a ne jako následek občanské neposlušnosti. Požadavek subsidiarity tak podle něj vylučuje oprávněnost „*demonstrantů, kteří páchají trestné činy (vloupání, nátlak), aby donutili vládu změnit svoji klimatickou politiku*“.¹¹⁶

Závěr

Ačkoliv odborná literatura upozorňuje na odlišnost environmentálního hnutí v České republice od hnutí v západní Evropě či Spojených státech amerických,¹¹⁷ závěry vyplývající z analýzy právní ochrany environmentálních aktivistů v rámci Aarhuské úmluvy je nutné aplikovat i v České republice. Zatímco někteří se domnívají, že zmíněné případy občanské neposlušnosti, která je charakterizována úmyslným porušením právních norem, je nutno vždy označit za násilné, případně že krajní nouzi v těchto případech nelze aplikovat, existující případy klimatické litigace a analýza ochrany poskytované v rámci Aarhuské úmluvy ukazují, že i takové případy lze v určitých případech a s určitými limity považovat za výkon práv a případně jednání v krajní nouzi.

Případy, ve kterých byli environmentální aktivisté osvobozeni na základě jednání v krajní nouzi, mohou být někdy označovány za přehnaný soudcovský aktivismus, vše je však potřeba vidět v kontextu vážného selhání států v řešení klimatické a environmentální krize a již zmíněných strategií a lobbingu fosilního průmyslu.¹¹⁸ Případy občanské neposlušnosti a environmentální přímé akce bude vždy nutné posuzovat individuálně s využitím principu proporcionality. Soud bude pravděpodobně zvažovat např. to, zda existuje jiný zákonný prostředek nápravy, který by aktivisté mohli efektivně a se stejným výsledkem využít a nevyužili, či zda byla akce provedena s respektem. Naproti tomu plošné odmítnutí krajní nouzi aplikovat by znamenalo porušení základních práv obžalovaných vyloučením některých důležitých skutkových otázek. Nepřiměřený by byl také zcela jistě exemplární trest či určitá represe jen proto, že je někdo environmentální aktivista.

Aarhuská úmluva poskytuje ochranu osobám uplatňujícím svá práva v souladu s ustanoveními této úmluvy. Environmentální obránci podle Aarhuské úmluvy tedy zahrnují širší množinu případů, než jsou obránci lidských práv v ochraně životního prostředí podle Deklarace OSN o obráncích lidských práv, nicméně i Aarhuská úmluva má v tomto určité limity. Fyzické násilí proti oponentovi bude z této ochrany určitě vyřazeno. Naproti tomu mechanismus rychlé reakce k ochraně environmentálních obránců již hovoří o vykonávání práv podle úmluvy (anglicky *under the Convention*). Až praxe může vyjasnit, zda jsou tyto pojmy rozdílné. V tomto ohledu lze poukázat na nedokonalost definice environmentálního obránce v nejnovějším právním nástroji, Úmluvě z Escazú, a potřebě jejího širšího výkladu.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ NOVÁK, Arnošt. *Česká environmentální přímá akce v mezinárodním kontextu*, s. 89–91.

¹¹⁸ STUCKI, Saskia. *In Defence of Green Civil Disobedience*.

Legal Protection of Environmental Activists and its Limits

Eva Balounová (<https://orcid.org/0000-0002-2551-0272>)

Abstract: This article introduces the tools for the legal protection of human rights defenders, in particular, environmental activists – referred to in legal instruments as environmental human rights defenders or environmental defenders. With respect to the fact that the situation in the Czech Republic differs from the situation in Western Europe and the United States, but also the countries of the global South, this article does not have the ambition to debate the adequacy of various forms of involvement of these defenders, such as direct environmental action, compared to the climate and environmental crisis and the insufficient response to it, whether on the part of political representatives, existing legal instruments, or even the fossil fuel industry. This article seeks to contribute to the debate only in the sense that it analyses the legal protection enjoyed by the environmental activists with a particular focus on the definition and the condition of non-violence. Specifically, the UN Declaration on Human Rights Defenders, the Aarhus Convention, and the Escazú Convention are analysed in detail. In the following section, attention is paid to legal proceedings that environmental activists may face, and forms of defence against/in these proceedings (especially defence against so-called SLAPPs and the climate necessity defence).

Keywords: environmental activists, environmental defenders, human rights defenders, SLAPPs, climate necessity defence, climate activists